

OJ305

TYPOLOGIE JAZYKŮ

- Co je to typologie?
- Co to je jazyková typologie?
- Co to je typologie jazyků?
  - Jazykový typ
- Různá hlediska typologie
  - Historie typologie
  - Současné osobnosti

Co je to typologie?

typologie, typ

- typologie= způsob třídění
- typologie = zobecňující metoda, která třídí do skupin
- třídí podle podobnosti, rysů či jevů, funkce...
- typ=zobecněný model/vzor charakteristický určitou vlastností

Jak třídit jazyky?

- z hlediska vnějších okolností:
  - areálové příslušnosti, geograficky (jaz. JV Asie)
  - z hlediska sociálního
- z vlastností jazyků samotných (lingvistická):
  - genetická příbuznost, diachronní jazykověda (jaz. slovanské apod.)
  - struktura jazyka, obvykle synchronní jazykověda (morfologická typologie...)

Co to je jazyková typologie?

Co je to typologie jazyka?

- vychází z jazyků samotných
- typologie=věda o podobnostech a rozdílech v jazycích a jejich vzájemném vztahu
- jazyková typologie –teorie, zabývající se typy jazyků
- typologie jazyků – reálná klasifikace podle rysů jazyka
- způsob charakteristiky a třídění jazyků z hlediska jejich stavby

Jazyková typologie

jazykové principy, univerzálie, specifika, kolokace a kovariance

- zkoumá principy jazyka a jazykové univerzálie
- jazykový princip?
- univerzálie?
- specifika?
- co je v jazyce běžné a co je neobvyklé a proč?
- jak se jazykové jevy ovlivňují a podmiňují – kovariance, jejich souvýskyt - kolokace
- popis a vysvětlení kovariance jazykových struktur
- popis a vysvětlení empirických souvislostí mezi logicky nezávislými jazykovými strukturami

Jazykový typ

- Sgall :
  - typologie pracující s termínem jazykový typ
    - typ jako součást jazyka
      - jazykový typ = svazek společných vlastností
    - typ jako lingv. nástroj
      - jazykový typ=ideální jazykový model, reálně neexistuje
  - typologie, která se bez termínu jazykový typ obejde
    - např. prosté srovnávání dvou jazyků na základě jejich gramatiky, klasifikace určitého jevu
  - Skalička – typologie – vzájemně sladěný soubor jevů, nenáhodný komplex určitých jazykových principů

Různá hlediska jazykové typologie

- genetická
- lexikální
- syntaktická
- morfologická
- fonologická
- morfonologická
- typologie jazykové změny, aj.
- hodnocení dle převládajícího rysu
- dokonalá klasifikace není možná – proč?

Historie typologie - počátky

- zájem o jazyk – snaha o zjištění jeho vlastností
- antičtí gramatikové - anomálie a analogie
- první zmínky o dokladované příbuznosti jazyků;
Charles de Boyelles, Joseph Justus Scaliger, Theodor Bibliander
- J.A. Komenský
- počátky moderní typologie paralelně s počátky
srovnávací lingvistiky – William Jones, Franz Bopp,
Rasmus Rask, August Schleicher
- Wilhelm von Humboldt
- do 19. st. jazyky klasifikovány dle příbuznosti

Historie typologie

klasifikace, charakterizace, utřídění jevů, difference jevů a vztahy mezi jevy, komplexní teorie

- rozdělení podle pojetí typologie (Skalička):
  - počátky typologie – třídění jazyků a jejich klasifikace do skupin na základě jejich podobnosti
  - charakterizační koncepce typologie – třídění jazyků podle jejich vlastností a rysů
  - utřídění jednotlivých jevů
  - základy stupňovité typologie
  - vztahy mezi jednotlivými jevy

Historie typologie – klasifikační typologie

- třídění jazyků, jejich klasifikace
- popis jazyků zařazením do skupiny
- jazyky ve skupině jsou si nějak podobné
- blíže se k jazykům obvykle nevyjadřuje
- např. jazyky ohebné VS neohebné
- Wilhelm von Humboldt, Heymann Steinthal, Franz Nikolaus Finck

Historie typologie – charakterizační koncepce

- podle vlastností a rysů jazyka
- co je zvláštní či výrazné na jazyku po všech jeho stránkách
- pozornost je zaměřena na určitý jazyk a jeho charakteristické projevy ve srovnání s jazyky jinými
- nemá pevnou teorii
- Franz Nikolaus Finck

Historie typologie – třídění jevů

- časté fonetické práce
- A. V. Isačenko
  - slovanské jazyky podle počtu vokálů a konsonantů – jazyky vokalické VS konsonantické
  - jazyky deverbální s vyvinutou deklinací a redukovanou konjugací a jazyky verbální
- Tadeusz Milewski
  - syntaktická typologie- jazyky s větou koncentrickou a jazyky s větou excentrická
- Vilém Matheisus
  - typologie tvoření slov – 2 typy pojmenování – izolující/značkové a popisné/zařazující
- C. F. Voegelin

Historie typologie – základy stupňovité typologie

- zjišťování jednotlivých diferencí –kvalitativně VS kvantitativně
- Edward Sapir
  - nová typologie ve více stupních
  - kritéria – stupeň syntézy, technika syntézy
  - jazyky analytické, syntetické či polysyntetické
  - podle způsobu – izolační, aglutinační, fusionální, symbolické
- kvantitativní lingvistika – u nás Bohumil Trnka, Marie Těšitelová
- J.H. Greenberg
  - pokus o soustavnou morfologickou typologii s číselnými údaji
  - slovosledná -klasifikace jazyků na základě slovosledu, podle pořadí větných členů - syntaktická typologie

Historie typologie – vztahy mezi jevy

- chápe jazyk jako celek, systém
- jednotlivé jevy jsou na sobě určitým způsobem závislé, podminují se
- v jednotlivých jazycích je zastoupeno více typů
- které elementy se mohou v jazyce objevovat a které ne?
- které elementy se objevují najednou?...
- Vladimír Skalička

Historie typologie

- Josef Justus Scaliger
  - načrtl r. 1599 primitivní typologickou klasifikaci evropských jazyků založenou na rozdílech slova bůh
  - rozlišoval řečtinu (theos), latinské (deus), germanské (Gott) a slovanské (bog) jazyky
- J.A. Komenský
  - jazykovědné práce obecně
  - odmítá Baconovo nižší hodnocení moderních jazyků, které ztrácejí koncovky, hodnotí je jako lepší pro jejich analytičnost

Historie typologie - Schlegelové

- flektivní kořen – plodný zárodek
- jazyky organické – flektivní X jazyky sterilní – bez flexe
- Friedrich Schlegel
  - binární klasifikace jazyků – jazyky s afixy a jazyky se flektivní (časování a skloňování, vnitřní)
  - počátek pozdější a více propracované klasifikace
  - rozdíl mezi jakousi organickou formou (flexe) a mechaničtější formou – afixace
- August von Schlegel
  - rozpracoval v trinárním systému
  - tři typy jazyků – jazyky bez gramatické struktury, jazyky s afixací a flektivní jazyky

Historie typologie – W. von Humboldt

- ovládl řadu jazyků – nové poznatky o jazykových principech
- pokoušel se třídit jazyky podle jejich struktury
- jazyk – vrozená lidská vlastnost, plod lidského mozku, projev lidského ducha
- první jazyk (nejstarší) - nejdokonalejší – sanskrt
- podle struktury jazyka – struktura národa a jeho společnosti
- rozpracoval Heymann Steinthal – Uvedení do psychologie a jazykozpytu
  - studium psychologie národů podle jejich jazyků
  - individuální jazyk – přístup jednotlivce – psychologický přístup v jazykovědě
- jazykový typ - nevyskytuje se v čisté formě

Historie typologie – August Schleicher

- naturalismus v lingvistice
- vztahy mezi indoevropskými jazykovými rodinami
- jazyk = živý organismus (Hegel)
- vliv Darwinova O původu druhů -Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht
- klasifikace jazyků na základě botanické klasifikace
- Stammbaumtheorie – překonáno Schmidtovým modelem vln
- víra v prajazyk
- vývojové fáze jazyka:
  - prehistorické období – jazyk se zdokonaluje, prochází stadiem izolačního typu, přes stadium aglutinačního typu, až k nejdokonalejšímu - flektivní
  - historické období – jazyk upadá

Historie typologie

- Georg von der Gabelenz
  - spirála, "šroubovnice,,
  - izolace → aglutinace → flexe → izolace
  - s každým vývojovým cyklem se dostanou o úroveň výš
  - sinolog
  - zakladatel typologie?
  - později koncept cyklických změn kritizuje Jespersen

Historie typologie - psychologismus

- psychologický přístup později převládl nad Schleicherovým biologickým
- H. Steinthal, W. Wundt, J. Schmidt, W. Whitney
- Wilhelm Wundt
  - 12 párů opozice (Gegensatzpaare), kterými hodlal jazyky klasifikovat
  - prefix VS sufix, jazyky s volným VS pevným slovosledem apod.
  - částečně vychází i dnešní morfologická klasifikace

Historie typologie – pražská škola

- široký záběr
- Matheisus – O potenciálnosti jevů jazykových
- Vladimír Skalička - strukturní typologie, např. Zur ungarischen Grammatik, 1935, Typ češtiny, 1951
- morfém - elementární jednotka
- pokračovatelé: Petr Sgall, Helena Kurzová, Jaroslav Popela
- typ jazyka – konstrukt
- typ jazyka = Souhrn rysů, které se navzájem podmiňují a dávají mluvnicki (gramaticce) určitý ráz, je typ.
- deklinace = výkladní skříň typologie (Sgall).
- starší terminologie: jazyky analytické a syntetické

Historie typologie – Vladimír Skalička

- typologie je jedním z nejstarších jazykozpytných oborů, nejméně propracovaných
- není jasné co je třeba do typologie počítat a co ne?
- vystudoval češtinu, latinu, finštinu, maďarštinu, francouzštinu, portugalsštinu a turečtinu
- člen - Český esperantský svaz, Pražský lingvistický kroužek
- Zur ungarischen Grammatik – základy typologického rozboru jazyků
- rozdělení světových jazyků na pět skupin: flexivní, introflexivní, aglutinační, izolační a polysyntetické = tzv. Skaličkova typologie jazyků

Balthasar Bickel

- švýcarský lingvista
- specialista na jazykovou typologii a tibetobarmské jazyk
- profesor na katedře srovnávací lingvistiky na univerzitě v Curychu, dříve na univerzitě v Lipsku v Německu
- postgraduální výzkum na University of California, Berkeley, blízkým spolupracovníkem Johanna Nicholsové
- gramatická shoda, gramatické vztahy, morfologická typologie, využití kvantitativních metod v morfologické typologii

Johanna Nicols

- Linguistic Diversity in Space and Time (Jazyková rozmanitost v prostoru a čase)
- jazyková typologie - nástroj pro pochopení lidské migrace v pravěku
- na základě několika jazyků se snaží o vytvoření typologické charakteristiky, částečně binární
- kritéria - morfologická komplexnost, pořádek slov, přítomnost nebo nepřítomnost určitých gramatických rysů, např. gramatický rod, prepozice nebo postpozice, exkluzivní a inkluzivní plurál apod.
- dle toho rozdělení světa do zón – starý svět – Evropa, Nový svět – americké jazyky, jazyky Pacifiku
- rozšíření jazyků i jejich rysů podle geografického terénu